भोजकविप्रणीतम्

चम्पूरामायणम्

सुन्दरकाण्डः

BHOJA'S

CAMPŪRĀMĀYAṆA

SUNDARAKAṆḌA

Edited by

K. RAJAGOPALACHAR, M.A.

Reader and Head of the Department of Sanskrit

Vijaya College, Bangalore

SOLE DISTRIBUTORS

M. S. & Sons

GANDHI BAZAAR, BANGALORE - 4

Price: 2-00

भोजकविप्रणीतम्

चम्पूरामायणम्

सुन्दरकाण्डः

BHOJA'S

CAMPŪRĀMĀYAṆA

SUNDARAKĀṆḌA

Edited by

K. RAJAGOPALACHAR, M.A.

Reader and Head of the Department of Sanskrit
Vijaya College, Bangalore

SOLE DISTRIBUTORS
M. S. & Sons
GANDHI BAZAAR, BANGALORE - 4

Price : 2-00

First Edition August 1973
1000 Copies

Printed At
PRABHA PRINTING HOUSE
D. V. Gundappa Road, Bangalore-4

DEFINITION OF CAMPŪ

Campū, a popular literary form in Sanskrit assigned to Śravya (hearble) variety of composition is defined by Daṅḍin in his Kāvāydarśa as :

It is a mixed composition, in which prose and verse are both employed. This form of composition has been quite popular from the tenth century onward and has outnumbered the other forms of literary compositions in Sanskrit. Early Kannada works are also written in Campū style. This is the one form, in which Sanskrit poets have covered a wider range of topics. Stories of epics[1] and purāṇas[2] have been presented in this style. Some

---

1. (i) Campū Rāmāyaṇa of Bhoja
   (ii) Navanīta Campū of Nṛsimha Sūri
   (iii) Rāmāyaṇa Campū of Sundaravallī
   (iv) Āñjaneya Vijaya campū of Nṛsimhakavi
   (v) Sītāvijaya Campū of Ghanṭāvatāra
   (vi) Bhārata Campū of Ananta Bhaṭṭa
   (vii) Abhinava Bhārata Campū of Śrīkaṇṭha Chandraśekhara
   (viii) Nala Campū of Trivikrāma etc.

2. (i) Pārijataharaṇa Campū of Śeṣakṛṣna
   (ii) Vīrabhadra Vijaya Campū of Ekambranātha
   (iii) Vīrabhadravijaya Campū of Mallikārjuna
   (vi) Śiva Carita of Gangādhara
   (v) Hayavadana Vijaya of Venkaṭarāghava
   (vi) Nṛsimha Campū of Daivajña Paṇḍita
   (viii) Ānandakanda Campū of Mitramiśra

of the campūs are based on historical[3] and religious personages[4], pilgrimage and pilgrim centres[5] festivals[6] and coronations[7]. Philosophical topics[8],

---

(vii) Nṛsimha Campū of Keśavabhaṭṭa etc.
(ix) Ānandavṛndāvana Campū of Kavikarṇapūra
(x) Gopāla Campū of Jīvaraja
(xi) Gangāvataraṇa Campū of Śankaradīkṣita
(xii) Bhāgavata Campū of Abhinava Kālidāsa

Jaina legends
(i) Yaśastilaka campū of Somadeva
(ii) Purudeva campū of Arhaddāsa
(iii) Jīvandhara campū of Haricandra

3. (i) Ānandaranga Campū of Śrīnivāsa
(ii) Kṛṣnarājābhyudaya Campū of Bhāgavatakṛṣṇa
(iii) Pratāpa Campū of Dilīpakavi
(iv) Rāmeśvarābhyudaya Campū of Kṛṣṇārya
(v) Varadāmbikāpariṇaya campū of Tirumalāmba etc

4 (i) Nāthamunivijaya Campū of Rāmānuja Dāsa
(ii) Rāmānuja Campū of Rāmānujadāsa
(iii) Yatirājavijaya campū of Ahobala Suri
(iv) Vedāntācārya vijaya campū of Vedāntācārya
(v) Jagadguru Vijaya of Śrīkanṭha Śāstri

5. (i) Yātrā prabandha of Samarapungava Dīkṣita
(ii) Viśvaguṇādarśa of Venkaṭādhvarin
(iii) Raghunātha Vijaya campū of Kṛṣṇārya
(iv) Asmatcampū of Bāladhanvin
(v) Syānandūrapura varṇanam of Rāmavarma Kulaśekhara
(vi) Yaduśaila campū of Jaggu Singārya
(vii) Yādavaśekhara campū of Bhāṣyakārasudhī
(viii) Viśvaguṇādarsa of Venkaṭādhvarin etc.

6. (i) Vajramakuṭīmahotsava Campū of Alasingabhaṭṭa
(ii) Śrī Rāmāprameya Mahotsava Campū of Sundaravallī
(iii) Virūpākṣavasantotsava campū of Ahobala

7. (i) Kumbhābhiṣeka of Maṇdikal Rāma Śastri
(ii) Makuṭabandha of Narasimhācārya

8. (i) Saddarśana sudarśana campū
(ii) Tattvaguṇādarśa campū of Annayārya

rhetorics[9] and metrics[10] have also been covered.

Etymology of the word 'Campū' has puzzled the Scholars. Daṇḍin, who has defined it has not etymologically derived, nor even has given any illustration. Therefore scholars of Sanskrit and Kannada literature have advanced arguments on it. Bhoja in his Sarasvatī Kanṭhābharaṇa (a treatise on grammar) has derived the word Campū etymologically—'इमि चपोर्नुं च'[11] and observes in his vrtti—'आभ्यां प्रत्ययोनुमागमश्च भवति। इम्भूः सर्पजातिः। चम्पूः कथा Dhātukośa gives its etymology as चपि (चम्पू) गत्यां (tenth conjugation), सकर्मकः सेट् उ चम्पयति–ते Nandakiśora Śarma in his introduction to Ānandakanda Campū observes, गत्यर्थकाच्चौरादिकाच्चापि धातुरुप्रत्यये विहिते चम्पयति चम्पतीति निष्पन्नश्चम्पू शब्दः। He quotes a line of Haridāsa Bhaṭṭācārya, who derives the word as, चमत्कृत्य पुनाति सहृदयान्विस्मितीकृत्य प्रसादयतीति चम्पूः। R. S. Mugali, author of 'the Heritage of Karnataka refers to D. R. Bendre's suggestion that 'Sampu' and Campe-campe are words in Kannada and Tulu which means beautiful and mixed and observes, 'It is plausible the word Campū may have thus come into being. The derivations of Campū given by Sanskrit scholars

---

9. Mandāra maranda campū
10. Vijayavijaya campū of Lakṣminṛsimha kavi
11. Sarasvatī kaṇṭhābharaṇa of Bhoja 2-1-124

are fanciful and unconvincing. This savant of Kannada literature has tried to prove in his article[12] that the word Campū can be etymologically derived from Kannada 'Kan' 'Can', which means an exclamation of approval. He is of the opinion that when a mixed form of composition was first recited, the audience must have applauded it due to its novelty, thus receiving the name 'Kampu' or 'Campu'. Remark passed on Sanskrit derivations equally applied to this Kannada derivation.

The available evidences of Kannada literature suggest[13] that no literary composition existed in Kannada in the sixth century A.D. Dr. K. Krishnamurthy is of the opinion that the word Campū is a Sanskrit word and has shown in his history of Sanskrit literature (written in Kannada) how the word could be derived. Though these scholars have tried to justify their stand, it must be said that the word is of obscure origin. It is sufficient if it is said here, that the credit of naming the mixed composition first goes to Daṇḍin, an eminent ālaṅkārika from Kāñcī. It should not be forgotten

---

12. ಚಂಪುವಿನ ಮೂಲ—ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ಪತ್ರಿಕೆ, ಬೆಂಗಳೂರು ಸಂಚಿಕೆ xxvi–1

13. ಹೀಗೆ ಆರನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಗ್ರಂಥರಚನೆ ಆರಂಭವಾದುದು ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ ಹೊರತು ಮತ್ತಾವ ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.
ಆ. ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರ ವಿರಚಿತ ಕರ್ಣಾಟಕ ಕವಿಚರಿತೆ ಪು-12

that Daṇḍin was writing a treatise on Sanskrit poetics and hence one should not suppose that he might have referred to some Kannada work written in Campū style.[14]

There is some controversy regarding the origin of Campū form of composition. The champions of Kannada origin theory claim that this mixed form of composition was evolved by early Kannada writers, for the early compositions in Kannada available now are in Campū style only. Prof. R. S. Mugali, contends in the Heritage of Karnāṭaka[15] Guṇavarma-I of 900 A. D. is said to have written two works viz., 'Harivaṁśa' and 'Śūdraka' both of which, there is reason to believe, must have been Campūs. Śrīvijaya who finds a mention among the Kannada poets in Kavirājamārga, is credited with writing a Campū on Candraprabha Tīrthaṅkara. These and other facts go to suggest that Campūs were being written

14. The reference to campū as a form by Daṇḍin in 'Kāvyādarśa' is puzzling, since what models he had before him is not known. Can it be suggested that he had kept in mind the story literature prior to him like the Jātakamāla and Pañcatantra or that he spoke of campūs that might have been composed in South India, especially in Kannada since he was a southerner himself.

The Haritage of Karnataka pp. 189-190 Fn.

15. Ibid. p. 188

in Kannada in the early period, though the first campū work available to us now are Paṁpa Bhārata and Ādipurāṇa of 941 A.D. Later he observes[16], 'All this evidence leads us to the conclusion that the campū form of composition is in all probability the gift of Kannada poets to Sanskrit literature, considering the fact that it was being employed to Kannada even before the tenth century A.D.

Against this, it is argued[17] that the origin of Campū may be traced to the hypothetical vedic Ākhyāna and it may be be shown that the practice of comingling prose and verse had been in vogue right from the vedic days and that the indiscriminate use of prose and verse was a new idea that arose in the tenth century A.D. The evidence of various works from Ṛgveda to Yogavāsisṭha could be called in to establish these points. This contention is based on the theory of Oldenberg that the presence of prose passages inter-linking existing verses has to be assumed because without them the latter do not make a complete sense.

Such assumptions seem to be untenable. Ṛgveda as its very name indicates, is essentially a

---

16. *Ibid.* p. 190
17. 'Studies in campū literature' a doctoral thesis by C.R. Deshpande

veda of verses (Ṛks) and cannot admit of prose lines. There is no reason to suppose that the prose lines might have disappeared, for in ancient India every branch of learning was being imparted by oral transmission. Tradition has handed over with meticulous care, the entire vedic literature which includes Vedas, Upaniṣads, Brāhmaṇas and Āraṇyakas through oral transmission without losing even a syllable, and the loss of prose lines only in the Vedic Ākhyanas can never be believed. Further, if prose lines were to have disappeared they could have been restored at least in the Brāhmaṇas as it is done in the Śatapatha Brāhmaṇa. It cannot be considered an act of negligence accorded to them as those hymns are not to be considered unimportant from the point of view of liturgical explanations. In this light, it may not be correct to suppose that one or two lines considered so essential for the proper understanding of the hymns must have disappeared due to the tendency of versification.

It is sufficient for the present, if it is known here, that the practice of mixing up prose and verse in Sanskrit literature is prevalent since time immemorial. Vājasaneya Saṁhitā has in its first twenty five sections, prayer presented both in prose and verse. Atharvaveda contains both prose

and verse and Winternitz aptly observes that it is not easy to distinguish whether a piece in this book is composed in lofty prose or in badly constructed verses. Brāhmaṇas have preserved their details in prose and verse as well. Purūravas and Urvaśī Ākhyāna in the Śatapatha Brāhmaṇa and Śunahśepha Ākhyāna in the Aitareya Brāhmaṇa and Ākhyāna of Saramā and Phaṇi bear testimony to this. Āraṇyakas are mostly in prose. In upaniṣadic literature too, we find the practice of using both prose and verse. Praśnopaniṣad, Kenopaniṣad (third and fourth khaṇḍas), Kaṭhā and Muṇḍakopaniṣads have prose passages also. The feeling that the verses alone are easy for memorisation and not prose, has been vitiated by some of the writers like Bādarāyaṇa, Jaimini, Pāṇini, etc, who employed cryptic prose in their Sutras by which it was possible to know the branch of knowledge in entirety. Prose employed in commentaries by Śaṅkara and Patañjali has been most refreshing and hence relishable. 'Jāmbavatījaya',[18] Vāsavadattā, Sumanottarā and Bhaimārathī[19] are referred to as early literary compositions

18. स्वस्ति पाणिनये तस्मै यस्य रुद्रप्रसादतः ।
आदौ व्याकरणं प्रोक्तमनुजाम्बवतीजयम् ॥

10. Patañjali's Mahābhāṣya

written in prose but they are not available now[20]. The Jātakas (Buddhistic stories) supposed to be contemporaneous with Upaniṣads have employed both prose and verse in almost all Jātakas in which the story is introduced generally in verse. Early Sanskrit inscriptions and panegyrics have employed both prose and verse and it must be noted that prose and verse employed in them are highly descriptive and ornamental. Even prose kāvyas like Kādambarī, Harṣacarita etc., have several verses. Therefore, it must be understood that the practice of mixing up prose and verses in kāvya was prevalent from time immemorial. Campū as a literary form must have come into vogue drawing inspiration from inscriptions, in order to effect variety and novelty in form.

Campū style has been very popular in the South. It is said[21] that the whole of North India was under the Muslim sovereignty for a long time and Sanskrit did not receive much encouragement. The South was free from the Muslim onslaught for considerable period ; so it was easier for this form to evolve in the South than in the North. This

20. Therefore, it is not correct to say that at least Jāmbavatījaya must have been a campū. Daṇḍin would never have hesitated to illustrate the definition by it.

21. 'Studies in campu literature' C. R. Deshpande

contention may be said to be understandable. There is no reason to believe that Sanskrit study become hampered during the Muslim rule. The possible reason is that in the south, experimentation in different literary forms must have been in vogue and hence indeed the major contribution from the South to this form of composition.

Structure of Campū

The very definition of Campū implies the presence of both verse and prose. On this score, it should not be viewed that there is any restriction for length of prose passage, and number of verses that could be employed. Campū writers have freely exercised liberty in employing prose and verse upto their ability and taste, without restricting their utility according to any convention.

Campūs excepting a few[22] are divided into chapters named variantly as ucchvāsa, stabaka, nihśvāsa, taranga, etc. Some of the campūs written on the epic story of Rāmāyaṇa have retained the division of the story into kāṇḍas[23] as it is so in the epic. Almost all campū writers have glorified the

---

22. Gururāja campu, Vajramukuṭī mahotsava campu etc.
23. Campū Rāmāyaṇa of Bhoja, Navanīta campū, of Nṛsimha Surin Rāmāyaṇa campū of Sundaravallī and Rāmacaryāmṛta of Belur Kṛṣṇa Iyyengar.

form of composition[24] while they refer to their predecessors with great humility. Colophons are usually long and are informative regarding the author[25] and their intellectual equipment. Some of the campūs have commenced and closed each chapter either in prose or verse. Campū writers have exercised great freedom in utilising poetic elements. Alliteration, metaphors and verbal ingenuities have all been utilised properly either to heighten a situation or to exhibit ones own poetic equipment. It is not fair to remark that campūs represent a state of degeneration in literary development of Sanskrit literature. On the other hand, they have presented variety. They have successfully presented tradition, the attitude of kings and people towards each other and as a whole towards religion and well becoming of society.

Authorship of Campū Rāmāyaṇa

Scholars differ in the matter of ascribing

24. गद्यानुबंधरसमिश्रित पद्यसूक्तिर्हृद्यानुवाद्यकलयाकलितेवगीतिः ।
—Bhoja's Campū Rāmāyaṇa

25 इति श्रीवाधूलकुलकलशजलनिधि कौस्तुभोभयवेदांताचार्य साम्राज्यपट्टाभिषिक्त कल्याणवल्लीकल्याणवेदपादरामायणाद्यनेक प्रबन्धनिर्माणधुरीण श्रीमद्रामानुजदेशिकसार्वभौमचरणारविंदचञ्चरीकेण तत्कृपालब्धसकलविद्यावैशद्येन तत्सागर्भ्यविभूषणब्रह्मर्षिचर्य भावनाचार्यविबुधवर्यतनूभवेन रामानुजदासेन विरचिते श्रीरामानुजचम्पूप्रबन्धे अवतारोपाद्धातो नाम प्रथमः स्तवकः ।

campu Rāmāyaṇa to Bhoja of Dhārā. Colophon[26] at the end of each kāṇḍa and the traditional account have given rise to this controversy. Laksmaṇa Sūri[27] and later campū writers refer to Bhoja as the author of campū Rāmāyaṇa. Some scholars have ascribed Sarasvatī kaṇṭhābharaṇa, Śṛngāraprakāśa and Campū Rāmāyaṇa to one author and others argue that the author of Campū Rāmāyaṇa is different from that of the other two works.

Bhoja was an illustrious ruler born in the paramāra dynasty and is said to have ascended the throne in A.D. 1018. It is said that he was ruling over his kingdom with its capital Dhārā until 1063 A.D. Tradition has made his uncle Muñja to be cruel towards him on knowing from an astrologer that Bhoja would rule for over fifty five years and it is stated that a vassl king Vatsa-

---

26. इति श्रीविदर्भराजचरिते चम्पू रामाणणे, etc.

27. प्रारेभे हृदि लक्ष्मणः कलयितुं पौलस्त्यविध्वंसनं
धीरः पूरयितुं कथां च विमलामेकेन काण्डेन सः । etc.

Campū Rāmāyaṇa-Yuddhakāṇḍa

[Here the word 'लक्ष्मणः' refers not only to the brother of Rāma but also to the poet who has completed the Campū by writing the Yuddhakāṇḍa] and,

भोजेन तेन रचितामपि पूरयिष्यन्नल्पीयसापि वचसा कृतिमित्युदारम् ।
न व्रीडितोऽहमधुना नवरत्नहारसङ्गेन किं तु हृदि धार्यत एव तन्तुः ॥

—Ibid, VI

rāja had been deputed to kill the young prince. But the prince was however saved by Vatsarāja himself. The parting message[28] of Bhoja handed over by the vassal to the king Muñja makes him repent for his folly.

Bhoja is remembered more as a literary man, than as a king though he is said to have fought successfully well with Mahammed of Ghazni. Works on astronomy, philosophy, architecture, grammar, medicine, trade-secrets apart from several literary compositions and work on Alaṁkāraśāstra attributed to him show that he must have been a versatile writer. Ballāla in his Bhoja Prabandha has eulogised Bhoja as a great patron of men of letters which eulogy need not be considered an unworthy fabrication. He is said to have been the author of :

1. सरस्वतीकण्ठाभरणम् (Rhetorics and grammar) 2. चम्पूरामायणम् 3. शृङ्गारप्रकाशम् 4. सङ्गीतप्रकाशम् 5. आख्यायिका शृङ्गारमञ्जरी 6. तत्त्वप्रकाशम् 7. शिवदत्तस्तोत्रं 8. चाणक्यनीतिसारम् 9. शालिहोत्रं 10. सुभाषितानि 11. युक्तिकल्पतरुः

---

28. मान्धाता च महीपतिः कृतयुगालङ्कारभूतां गतः
सेतुर्येन महोदधौ विरचितः क्वासौ दशास्यान्तकः ।
अन्ये चापि युधिष्ठिरप्रभृतयो याना दिवं भूपते
नैकेनापि समं गता वसुमती नूनं त्वया यास्यति ॥

The Campū Rāmāyaṇa of Bhoja has been quite popular among the students and scholars of Sanskrit. In keeping with the Vaidarbhī style, the work is known for simplicity and gracefulness. One striking feature[29] in the work is that every Kāṅḍa is begun with the first word of the first verse in each Kāṅḍa of the epic, which cannot be considered accidental but which may be considered a way of offering respect to the great epic writer. Literary excellences such as alliterations, which are used sparingly, homely similes and metaphors attract even a casual reader. Long compounds commonly found in prose kāvyas are also found here. Descriptions do not tax the readers but provide the readers with richness of vocubulary and high imagination.

Main traits of the epic characters have been brought out with interpretational approach here

---

29. (i) गच्छता मातुलकुलं भरतेन महात्मना । Rāmāyaṇa II-I-1a
गच्छता दशरथेन निवृतिं भूभुजां etc , Campū II-1a
(ii) प्रविश्य तु महारण्यं दण्डकारण्यमात्मवित्। Rāmāyaṇa III-I-1b
प्रविश्य विपिनं महत्तदनु मैथिलीवल्लभे etc. Campū III-I-1a
(iii) स तां पुष्करिणीं गत्वा पद्मोत्पलझषाकुलां । Epic IV-I-1a
स तां सतां बुद्धिमिव प्रसन्नां पम्पां etc. Campū IV-1a
(iv) ततो रावणनीतायाः सीतायाः शत्रुकर्शनः । Epic V-I-1a
ततो हनूमान्दशकण्ठनीतां सीतां विचेतुं etc. Campū V-1a

and there. Sītā's fidelity and Āñjaneya's sincerity and devotion for which the kāṅḍa has been so popular have been well presented as they are in the epic. Sentiments of marvel and pathos have been well laid bare. In short, the grandeur and spirit of the epic have been well presented. Specially the recitation of Sundarakāṇḍa at least during Navarātri, is considered traditionally as sanctifying.

Then a word about the title of the kāṇḍa must be said. 'Sundara' means a 'monkey' (!) and the kāṅḍa abounds in the adventurous feats of Hanūman, who according to tradition cannot be separated from Rāma. Moreover, it is in this kāṅḍa, Sītā who had been lost by Rāma would be seen by his devotee Hanūman, who becomes filled with sincerity and devotion, on seeing her. This certainly fills up the heart of the students of Rāmāyaṇa also. It is the act of self abnegation revealed by both Sītā and Āñjaneya which enchants the readers.

find there. Sita's fidelity and Anjaneya's sincerity and devotion for which the Rama [illegible] has been so popular have been well preserved as they are in the epic. Arguments of justice and polity have been well laid down. In short, the grandeur and spirit of the epic have been well preserved, especially the recitation of Sundarakanda at least during calamity, is considered traditionally as auspicious.

There is a word about the title of the book. Sundara means "beautiful" and the Kanda abounds in the interesting story of Hanuman, who [illegible] could be separated from Sita [illegible]. In the Kanda Sita who had been [illegible] is saved by his devotee Hanuman [illegible] filled with sincerity and devotion [illegible]. This certainly fills up the [illegible] of the Ramayana also. [illegible] by both Sita and Rama [illegible] the readers.

॥ श्रीः ॥

चम्पूरामायणम्

अथ सुन्दरकाण्डः

ततो हनूमान्दशकण्ठनीतां सीतां विचेतुं पथि चारणानाम् ।
महेन्द्रशैलस्य खगेन्द्रवेगः प्रस्थादुदस्थात्प्रथमानमानः ॥ १ ॥

तदानीं उदन्वदुल्लङ्घनदृढतरनिहितचरणनिष्पीडनं सोढुमक्षमः क्ष्माभृदेष निःशेषनिःसरन्निर्झरौघतया निरन्तरनिष्पतद्बाष्पवर्ष इव, इतस्ततो विततजीमूतबृन्दतया पारिप्लवशिथिलधम्मिल्ल इव, सन्त्रस्यमानकुञ्जरयूथतया सञ्जातश्वयथुरिव, साध्वसधावमानहरिणगणचरणखरतरखुरकोटिपाटनोद्धूत-धातुधूलीपालीपाटलितविकटकटकतया क्षरितशोणित इव, तत्क्षणप्रबुद्ध-कण्ठीरवमुखरितकन्दरतया कृताक्रन्द इव, परिसरगह्वरनिबिरीसनिःसृतसरी-सृपतया निर्गलितान्त्रमाल इव, घूर्णमानतरुविटपकोटिताडितजलदवृन्द-स्यन्दितशीकरकोरकिताकारतया समुपजातस्वेद इव, स्फटिकतटोपल-पतनदलितकीचकसुषिरसम्मूर्च्छत्पवनफूत्कारपूरितगगनतया प्रवर्द्धमानोर्ध्व-श्वास इव, वचसामविषयं दौस्थ्यमभजत ।

कृत्वा मारुतिलङ्घनोत्थितरयात्तत्रानुयात्रां ततः
पर्यायात्पतिता महेन्द्रगहनक्षोणीरुहाणां ततिः ।
मध्येवारिनिधि प्रकाशितशिखा सेतोः कृते भाविनः
सूत्रन्यासनिखातशङ्कुनिवहभ्रान्तिं पयोधौ दधौ ॥ २ ॥

पक्षाभिघातरयरेचितवीचिमाला-
त्पाथोनिधेः पवननन्दनविश्रमाय ।
उत्तुङ्गशृङ्गकुलकीलितनाकलोको
मैनाकभूभृदुदजृम्भत सम्भ्रमेण ॥ ३ ॥

तत्र यात्राप्रत्यूहः प्रत्युद्भूत इति वक्षसा तमधः पातयित्वा प्रयान्तमेनं सान्त्वयन् हिरण्यनाभो बभाषे ।

सागरेण कृतज्ञेन तवाध्वश्रान्तिशान्तये ।
मारुते प्रेरितोऽस्म्यद्य सौम्य विश्रम्य गम्यताम् ॥ ४ ॥

त्वत्पित्राहं परित्रातः पूर्वं पर्वतभेदिनः ।
तस्मान्नास्मि विपक्षोऽद्य सपक्ष इति मां भज ॥ ५ ॥

एवं प्रार्थ्यमानमेनं संमान्य कार्यगत्या गते सति हनूमति ।

अवलोक्य हिरण्यनाभमब्धौ वलमानं वलमानमाथिवज्रः ।
शतमन्युरपेतमन्युरासीत्पवमानात्मजसेवनादमुष्मिन् ॥ ६ ॥

तदनु यथापुरं लङ्कापुरं प्रति प्रधावतो हनूमतः सरणिमरुण-दरुणसारथेः पदवीं विन्ध्य इव, वदनं व्यादाय द्विरसनजननी रंहसा सुरसा ।

उज्जृम्भितस्य तरसा सुरसां विजेतु
पादौ पयोधिकलितौ पवमानसूनोः
तस्योत्तमाङ्गमभवद्गगनस्रवन्ती-
वीचीचयस्खलितशीकरजालभा... ॥ ७ ॥

तनुं तनूकृत्य तदा हनूमान्
कृत्वावगाहं जठरे तदीये ।
ततो विनिष्क्रम्य स चक्रपाणे-
स्त्रिविक्रमस्य क्रममेव चक्रे ॥ ८ ॥

भूयोऽपि सोऽयं रघुनाथदूत-
श्चिच्छेद गच्छन्नखरैः खराग्रैः ।
नृसिंहरंहः पथि सिंहिकाङ्गं
छायानिरोधादुपपन्नमन्युः ॥ ९ ॥

तदनु पारावारस्य पारे लम्बशिखरिणि लम्बमानः प्रतनुतरवपुर्लङ्कापुरोत्तरगोपुरद्वारमासाद्य नितान्तचिन्तातन्तुसन्तानसन्दानितान्तःकरणोऽभूत्—“वानरसेना कथं तरेदिममन्तरायं वितन्वन्तमुदन्वन्तम्, तरतु नाम, कथमुपयातु यातुधानराजधानीमिमाम् । सर्वथापि वितथमनोरथो दाशरथिः । मोघीकृतार्णवलङ्घनः केवलमहमभवम् । जीवति वा नवेति न जानामि जानकी” इति । तत्र तत्र भगवतीं सीतामवजिगमिषुराञ्जनेयः प्रच्छन्नसञ्चारहेतोरस्तमयं गभस्तिमालिनः केवलं अभिललाष । तदनु शातमखस्यागस्त्यसन्निधौ निक्षिप्तचापस्य प्रस्यासीदति

प्रयोजनवेलेति प्रचेतसे कथयितुमिव प्रतीचीं दिशं प्रविशति भगवति भास्वति, गगनतलमिदमपरमहीधरकटककान्तारसमुद्भवदावपावकशिखाश्रेणीभिः, किमिह शोणितम्, अथवा समीपमवतरत्पतङ्गरश्मिदृढतरवेष्टननिष्ठ्यूतानलतटतपनोपलजालसमुल्लसज्ज्वालापटलैः किमापाटलितम्, आहोस्विदागताय मित्राय महार्घमर्घ्यं प्रदातुं प्रमुदितचेतसा प्रचेतसा तूर्णमर्णवोदरोद्गीर्यमाणमाणिक्यकिरणैः किं अरुणितम्, अहोस्वित्तारापथतरङ्गिणीसलिलमपि रञ्जयितुमुज्जृम्भितस्य चरमसागरौर्वाग्नेः अर्चिःपुञ्जेन किमिह रञ्जितम्, इति सकलजनस्य सन्देहसन्दोहं सन्दधाने सन्ध्यारागे, समुदञ्चिते, सरसीरुहश्रेणिषु पत्रपुटकपाटपिधानासु, प्रतिकुमुदभवनं मकरन्दभिक्षामटत्सु मधुव्रतद्विजेषु, विकचकुवलयकलिकाकर्षणकषायेषु सायन्तनवायुषु, तत इतः सञ्चरत्सु तिमिरेषु, कालागरुधूमस्तोमश्यामलितेषु दिक्पालपुरगोपुरव्यूहेषु, प्रतिकमलाकरं प्रेङ्खिते विश्लेषवेदनापूर्वरङ्गे, रथाङ्गविहङ्गदीनक्रेङ्कारे, नक्षत्रमालालङ्कृते गगनमतङ्गजे ।

आविर्बभूव पूर्वाद्रेः शृङ्गे शृङ्गारजीवितः ।
तमस्तमालकान्तारकुठारः शशलाञ्छनः ॥ १० ॥

तत्करास्तमसा रुद्धा रेजिरे गगनाजिरे ।
शैवालचयसंच्छन्नाः सरसीव बिसाङ्कुराः ॥ ११ ॥

तस्मिन्प्रदोषसमये सहसा हनूमान्
कीर्तिच्छटाजवनिकामपनीय शत्रोः ।
आविर्बभूव सुमनः परितोषणाय
लङ्काप्रवेशनवनाटकसूत्रधारः ॥ १२ ॥

तत्काले लङ्काधिदेवतामात्मना सह विग्रहं विधातुं गृहीतयुवतिविग्रहां मार्गप्रसारस्यार्गलीभूय भूयसा तर्जयन्तीं निर्जित्य ततस्तया वानररुचिताव्रज्ञोपज्ञं निजनिलयविलये सरसिजासनशासनादावेदयन्त्या विहितानुमतिर्मारुतिर्लङ्कायामविकुलमेव मैथिलीं विचिन्वन् नैर्ऋतचक्रवर्तिनः प्रासादमाससाद । तत्र—

एषा राक्षससार्वभौमनगरी रक्षश्चमूरक्षिता
तस्येदं सदनं विमानशिखरैः बिभ्राणमभ्रावलिम् ।
एतत्पुष्पकमाहृतं धनपतेरित्यादरान्मारुते-
स्तत्रादर्शयदिन्दुदीपकिरणप्रद्योतिताशा निशा ॥ १३ ॥

अपि च ।

आदित्यः कृतकृत्य एष भविता सीतापतेरीदृशं
साहाय्यं विरचय्य कीर्तिमतुलामादित्सुना सूनुना
इत्यालोच्य तदा किल स्वयमपि ख्यातिं गृहीतुं परां
लङ्कायां रघुनाथदूतसरणौ चन्द्रेण दीपायितम् ॥ १४ ॥

एवमेव पर्यटन्नस्वप्नसुन्दरीसौन्दर्यमुद्रां निद्रयाप्यतिशय्य शय्यागृहे कृतसंवेशं वेशयुवतिपरिवृतमवरोधवधूजनमप्यनिरोधेन निरीक्ष्य तत्र वितथमनोरथो मारुतिर्विरचितबहुविधचिन्ताप्रकारः प्राकारादवप्लुतस्सन्नशोकवनिकायामपि मैथिलीमन्वेष्टुमिष्टदेवताप्रणतिमतनुत ।

असौ जनकनन्दिनीं तत इतो विचिन्वन्क्षणा-
दशोकवनिकामगादपगतान्यमार्गश्रमः ।
परामभिलषन्गतिं शमधनो यथा निर्मम-
स्त्रयीमखिलकिल्बिषप्रशमनैकदिव्यौषधिम् ॥ १५ ॥

ततस्तस्यां नागपुन्नागतालहिन्तालतमालकृतमालसरलबकुलवञ्जुल-तिलकामलककुटजलिकुचकतककक्कोलाङ्कोललवङ्गविकङ्कतकेतकीकदम्बो-दुम्बरकपित्थाश्वत्थकुरबकमरुबकमाकन्दकुन्दतिन्दुकचन्दनस्यन्दनचम्पक-चाम्पेयपनसवेतसपलाशपाटलारसालप्रियालुप्रायैरनेकैरनोकहनिवहैः परि-वृतायां परिभ्रमन् अभ्रंकषविटपनिबिडितगगनप्रपञ्चां काञ्चन काञ्चनमयीं शिंशुपामारुरोह ।

तत्र तत्पत्रसंछन्नगात्रः पुत्रो नभस्वतः ।
न्यग्रोधदलसंलीनजनार्दनदशां दधौ ॥ १६ ॥

मल्लीं चूतवनादिव स्नुहिवने म्लेच्छेन संस्थापितां
मालां देवकुलादिवामिषधिया क्षिप्तां श्मशाने शुना ।
देवीमाश्रमतस्तथा स्वभवने नक्तञ्चरेण च्छला-
दानीतामपनीतवेषरचनामालोकयन्मारुतिः ॥ १७ ॥

पुनरयमेनामालोक्यैवं चिन्तां ततान—

ज्योत्स्नां विनापि निवसेन्निशि शीतभानु-
श्छायां विनापि विलसेद्दिवसेश्वरोऽपि ।
एनां विना रघुपतिः परिगृह्य धैर्यं
सप्राण एव वसतीति विचित्रमेतत् ॥ १८ ॥

एवं चिन्तयता हनूमता कथमपि निशीथसमये गते निशीथिनीनाथेऽपि चरमगिरि शिखरोपकण्ठसेवामुत्कण्ठमाने दशकण्ठस्तु निद्राशेषेण स्मरशरप्रहारेण च कलुषीकृताक्षः सरसहरिचन्दनचर्चया जानकीदर्शनेच्छया च प्रकटितरागः परिवर्तितवैकक्षमालया मुकुटरत्नप्रभया च तिरस्कृतनक्षत्रमालः शनैःशनैरविशदशोकवनिकाम् ।

रजनिचरमभागे वारसीमन्तिनीनां
करतलकलिताभिर्दीपिकामार्जनीभिः ।
दिशि दिशि परिमृष्टं यत्तमस्तत्समस्तं
हृदयमवजगाहे केवलं रावणस्य ॥ १९ ॥

सोऽयं मदान्धहृदयो रघुवीरपत्नीं
सीमन्तिनीति हतनीतिरवाप पापः ।
आमूलपल्लवितकोमलसल्लकीति
वैतानपावकशिखामिव वारणेन्द्रः ॥ २० ॥

एतद्दर्शनेन वेपमानतनुलता मैथिली कापुरुषविषयपरुषवचनपारम्पर्येण विदीर्यमाणहृदया हृदयदयिताशयप्रत्ययादमुमेव तृणमन्तरतः कृत्वा स्थिता पर्यभाषत—“अयि, सकलसमाचारप्रतिष्ठानिष्ठः परमेष्ठी ननु कुलगुरुर्भवतः परकलत्रगात्रनेत्रप्रसक्तिरप्यपत्रपां जनयति हि गोत्रजातानाम् । भूयोऽपि पञ्चवटीपरिसरममुं जनमनुकूलप्रभञ्जन इवानुकूलः कूलोपकण्ठं परिभ्रष्टां नावमिव यदि नयेथाः, तर्हि तवापि दयते नियतं मदीयो जीवितेशः साक्षात् जीवितेशोऽपि त्वयि दयालुः

भवेत् । दाशरथेरजेयस्य मैत्र्याः पात्रमपि भवितासि । किंतु खरप्रमुखनिशाचरबलमथनसुचिररुचिरलग्नसान्द्रवसापङ्किलमुखमार्यपुत्रस्य शिलीमुखं भवन्तमन्तरेण कः श्रद्दधीत निजहृदयगलितरुधिरधारया प्रक्षालयितुम् । अथवा जनस्थानसमरादारभ्य समराभावावग्रहतृषितानां सौमित्रिपत्त्रिचातकानां शोणिताम्बुपारणां तवापनयश्चेत्कः समर्थो निवारयितुम् ।

अथ निशिचरनाथं पञ्चबाणावभिन्नं
न हि जनकसुतायाः प्रापदेकापि वाणी ।
जनमुपनतमृत्युं पञ्चवक्त्राहिदष्टं
विशति हतविषाधेरौषधेः किं नु शक्तिः ॥ २१ ॥

एवं जनकदुहितुः अवधीरणाफणितिमाकर्ण्य कोपपराङ्मुखो दशमुखस्तामभितो निवसन्तीरारक्षिकराक्षसीरुद्दिश्य 'भवत्यः, चतुर्भिरप्युपायैः एनामवश्यं वश्यां कुरुध्वम् । इयमननुकूला चेदिमां हताशां मे प्रातरशनाय महानसं नयत' इत्यादिश्य निशान्ते प्रत्यासन्ने निशान्तमेव प्रविवेश । तदनु भीषणवीक्षणक्षणदाचरीणां वाक्यदोषोन्मेषान्मुकुलितहृदयपुण्डरीका पुण्डरीकयूथपरिवृतसारङ्गाङ्गनाभङ्गीमङ्गीकुर्वाणा गीर्वाणतरुणीव शापबलाद्वसुधां प्रपन्ना जनकनन्दिनी चिन्तामेवमकरोत् ।

नूनं विदितवृत्तान्ते जटायुषि गतायुषि ।
मामिहस्थामार्यपुत्रः किं नाधिगतवान्प्रभुः ॥ २२ ॥

आहोस्वित् क्रव्यादमायया विपर्यस्तप्रकृतेः काकुत्स्थस्य किमु अनास्था सञ्जायते ! अथवा,

न केवलं मामहरद्दुरात्मा
कृपां च रामस्य निसर्गसिद्धाम् ।
इदं न चेत्संश्रितवत्सलः किं
भवेत्स तूष्णीं जगदेकवीरः ॥ २३ ॥

इत्थं विलप्य रघुपुङ्गवमेव सन्ततं चिन्तयन्ती कृच्छ्रान्मूर्च्छां अगमत् ।

निशाचरीस्तां निरवद्यशीलां
निर्भर्त्सयन्तीर्निभृतं निवार्य ।
अस्वप्नलोकोत्सवमात्मदृष्टं
दुःस्वप्नमेकं त्रिजटा जगाद ॥ २४ ॥

उपघ्नवृक्षस्य परोक्षभावा-
दुपेत्य पृथ्वीं सुचिरं लुठन्त्याः ।
नक्तञ्चरस्त्रीमुखकर्शितायाः
सीतालतायास्त्रिजटा जटाभूत् ॥ २५ ॥

तदनन्तरमात्मत्यागाय स्पृहयन्त्यां मैथिल्यां मारुतिरियमनुपेक्षणीया तपस्विनी नीतिमुमुक्षतीति चिन्तां परिगृह्य नेदीयानस्या बभूव ॥

देव्या दशाननवचोमयवज्रदीर्ण-
कर्णान्तरव्रणविरोपणभेषजानि ।

विस्रम्भणार्थमयमन्वयसङ्गतानि
रामाभिकीर्तनमधूनि शनैर्न्यषिञ्चत् ॥ २६ ॥

तदनन्तरं समन्तात्प्रसारितनयना जनकतनया तस्यां शाखायां शाखामृगमुद्वीक्ष्य दुःस्वप्नबुद्ध्या चकितहृदया सलक्ष्मणाय रामाय भर्त्रे भद्रमाशंसमाना जनमिमं दुरापस्वापं स्वप्नः कथमाप्नुयादिति विचिन्त्य मायया समायातनैर्ऋत इति बुद्ध्या तस्मान्मारुतपुत्रात्तत्रास ॥

सोऽपि समवतीर्य वचनवैचित्र्याज्जनकपुत्रीं प्रत्याययितुमाञ्जनेयः कृताञ्जलिर्व्यजिज्ञपत् ।

कल्याणि त्वद्वियोगेन तीव्रवेगेन ताम्यतः ।
राघवेन्द्रस्य दूतं मामन्यथा मा स्म मन्यथाः ॥ २७ ॥

त्वया सह प्रस्थितचित्तवृत्ति-
र्विभावरीकोकसमानधर्मा ।
वचोऽब्रवीन्मैथिलि मन्मुखेन
त्वां कौशलं कोसलराजपुत्रः ॥ २८ ॥

शिरसा तव सौमित्रिरकरोदभिवादनम् ।
अपृच्छत्सोऽपि भद्रं त्वामधिपश्च वनौकसाम् ॥ २९ ॥

एवमभिहितया तया सम्भूतविस्रम्भतया भयादपेतया तावदनुयुक्तः पवनतनयो वालिमरणकारणं सुग्रीवस्य सख्यमाख्याय प्राचेतसचेत इव सन्तत सन्निहितरामनाममङ्गलमङ्गुलीयकमस्यै प्रायच्छत् ।

सौख्यावहस्य पवनात्मजनीयमान-
रामाङ्गुलीयकविलोकनवासरस्य ।
सत्यं कलां शततमीं भुवि नैव भेजे
पाणिग्रहोत्सवदिनं जनकात्मजायाः ॥ ३० ॥

ततस्तं जानकी निःसीमहर्षा बभाषे ।

महाभाग, सर्वथास्य दुरात्मनः प्रत्यासीदति मृत्युरेवमनलाभिधानया विभीषणदुहित्रा स्वमात्रा प्रेषितया भाषितं च । अयमप्यनार्यशीलस्तुरीय-मुपायमन्तरेण न ममार्यपुत्रस्य समर्पयिष्यति । नियतमहमपि मासादूर्ध्वं न शक्नुयां प्राणान्कृपणान्धारयितुमिति ।

एतदाकर्ण्य मारुतिर्महानुभावे, मा भैषीः । भवन्तीं वहन्नेव तूर्णमुल्लङ्घितसागरो रघुवरचरणसरसिजसमीपमुपयास्यामि । मामसमर्थं न समर्थयेथा इत्यभिहितवान् । किञ्च

महामहीध्रसध्रीचीं सोऽयं वृद्धिमुपेयिवान् ।
यया नूनमपांराशिः कुल्यातुल्यां दशां दधौ ॥ ३१ ॥

अथ तमुवाच सा जनकराजसुता मुदिता
किमु तव दुष्करं चरणलङ्घितवारिनिधेः
अपि तु मया सह प्लवगपुङ्गव यास्यसि चे-
न्नियतमपायिनी परिणमेद्भवतः पदवी ॥ ३२ ॥

अन्यच्च ।

पातिव्रत्यहुताशनेन यदि तं कुर्वामहं भस्मसा-
त्सत्यं दाशरथेः शरस्य न भवेदात्मोचिता पारणा ।
किं चैतस्य यशोनिशापतिरपि प्रम्लानकान्तिर्भवे-
द्धातः शासितरावणे रघुपतौ यात्रा मम श्रेयसी ॥ ३३ ॥

एवं व्याहृतः पवनसुतो विनीतां सीतां पुनराबभाषे ।

मायामृगेण तव मैथिलि वञ्चितायाः
शाखामृगेण पुनरागतिरित्ययुक्तम् ।
एषा कथापि भुवने वितता यदि स्या-
त्का नाम रामधनुषः प्रथिता प्रशस्ति ॥ ३४ ॥

किं बहुना । इत्येतदेव चिन्तितम् । यदहं राघवगृहिण्यास्तदेव निश्चितम् । यत्सदृशमीदृशस्य समाचारस्य तदेव प्रकाशितम् । यदनुगुणं रावणापराधप्रतिक्रियायास्तदेवानुमोदितम् । यदनुकूलं कुलवधूशीलस्य तदेव कथितम् । यदुचितं क्षत्रियाणीवाणीप्रक्रमस्य तदेवोपक्रान्तमिति बहुशः प्रशस्य सर्वथा रामलक्ष्मणौ लङ्कामिमां प्राप्ताविति जानकि, जानीहि । अनुजानीहीमं जनं प्रस्थातुम् । किञ्च । काकुत्स्थेन विदितपूर्वमभिज्ञानं किमपि दीयतामिति ।

सा तु दीर्घं निश्वस्य निश्चित्य पुरा खलु चित्रकू[illegible]वने तरुणतरतरुरमणीयतया मन्दीभवन्नन्दनवैभवे रघुनन्दनेनोपधानीकृत[illegible] मम

पयोधरपरिसरे खरतरनखरामविरचितविदारण धाराधरनामानं काकं रघुपतिर्व्यलोकयत् ।

कुशरूपकुशेशयासनास्त्रं
विजहौ वासविवायसे स वीरः ।
अथ तत्कृपया हृताक्षिमात्र-
श्चिरजीवी स दधौ यथार्थसंज्ञाम् ॥ ३५ ॥

सैषा परिचितकथास्मरणाद्द्विगुणितदुर्दशाकेशपिनद्धमपरमिदमभिज्ञानमुन्मुच्य,

चूडामणिं कपिवरस्य ददौ दशास्य-
संत्रासपुञ्जितरुषाग्निदशं कृशाङ्गी ।
आदाय तत्प्रणतिपूर्वमसौ प्रतस्थे
माणिक्यगर्भवदनोरगतुल्यबाहुः ॥ ३६ ॥

ततः कृतकृत्य एव निर्गत्य निजागमनं निशाचरपतेः प्रकाशयितुमशोकवनिकां बभञ्ज प्रभञ्जनात्मजः ।

स्वकृत्यैः शाखानामवनतिमतीव प्रकटय-
न्नमार्गेण भ्राम्यन्परिकलितभङ्गः सुमनसाम् ।
द्विजानां संत्रासं श्रुतिमधुरवाचां विरचय-
न्नयं लङ्कोद्याने दशवदनलीलामतनुत ॥ ३७ ॥

तदनु सरभसमारक्षिकरक्षोगणनिवेदितप्रमदवनकदनकुपितदशवदनप्रेषितान्पितृपतिकिङ्करभयङ्करान्किङ्करान्प्रहस्तपुत्रेण जम्बुमालिना सह निहत्य चैत्यतोरणमुपगतवति हनूमति, पुनरपि निशमितामितनिशिचरगणमारणो रावणः सचिवान्पञ्चपञ्चाननपराक्रमान्प्रहसनप्रमुखान्वलीमुखं जीवग्राहं गृह्णीध्वमिति प्राहिणोत्। तत्र तानपि तोरणपरिघेण पञ्च पञ्चतां नीत्वा मुहुर्मुहुर्दाशरथिदूतोऽहमित्यात्मानमुद्घोषयन्तं हनूमन्तं नियन्तुं नियन्ता निखिलरक्षसामध्यक्षमक्षकुमारमध्यक्षिपत्।

रक्षःसङ्घट्टचूर्णीकृतकनकमहाभित्तिचैत्योत्थधूल्या
नक्षत्राणामकाले सरणिमरुणयन्वीरलक्ष्म्या समेतः।
रक्षःशूराख्यशारान्क्षितितलफलके क्षेपणीया हनूमा-
नक्षक्रीडां विधातुं दशमुखनगरीचत्वरे तत्वरेऽसौ ॥ ३८ ॥

तत्क्षणं क्षणदाचराणां मिषतामेव निष्पादितरङ्गनिष्पेषकृत्यश्चैत्यप्रासादमुत्पाटितस्तम्भजातजातवेदसा दग्ध्वा भूयोऽप्युपाश्रिततोरणः समीरणसुतो बभूव। एनमपि वृत्तान्तं श्रुत्वा कुपितस्य निशाचरपतेर्युगपदेव निपेतुः पुत्रे सुत्रामजिति समितिहेतोर्विंशतिदृष्टयः।

अनिमिषभुवने वा व्योम्नि वा भूतले वा
समरमुपगतं त्वां वीक्षितुं कः समर्थः।
इति नुतिवचनेन श्लाघयन्मेघनादं
प्लवगमिह नयेति प्राहिणोद्राक्षसेन्द्रः ॥ ३९ ॥

नेतुं शोकरसं निशाचरपतेर्हन्तुं चमूं रक्षसां
तस्यान्तःपुरयोषितां रचयितुं मानं विना रोदनम् ।
सूर्याचन्द्रमसोः प्रवेशविकलां लङ्कापुरीमग्निना
शुद्धां कर्तुममुष्य वासवजिता जातो रणस्तोरणे ॥ ४० ॥

सङ्ग्रामदुर्दिने तस्मिञ्जहर्ष शरवर्षिणि ।
बर्हीव मेघनादेन मेघनादेन मारुतिः ॥ ४१ ॥

तदनु यातुधानबलप्रधाननिधनक्रुद्धो विविधायुधवैतथ्यं विमृश्य विजयश्रीसङ्गतगन्धं गन्धवहनन्दनं सदानन्दास्त्रेण बबन्ध दशकन्धरात्मजः । तेन दिव्यास्त्रेण विवशशरीरमेनं पिशिताशनाः शणवल्कलैर्बबन्धुः ।

स मारुतेर्नैर्ऋतपाशजन्मा
बन्धोऽभवद्बन्धविमोक्षहेतुः ।
पुरा पुलस्त्यान्वयपांसनेन
बन्दीकृतानां सुरसुन्दरीणाम् ॥ ४२ ॥

तदनन्तरमितरहननासहतया निह्नुतस्य दिव्यास्त्रस्य प्रभावं विभावयन्विभावरीचरपतितनूजः पवनतनयं निजपितृसमीपमुपनिनाय ।

सोऽयं ददर्श दशकन्धरमन्धकारि-
लीलाद्रितोलनपरीक्षितबाहुवीर्यम् ।
बन्दीकृतेन्द्रपुरवारवधूकराग्र-
व्याधूतचामरमरुच्चलितोत्तरीयम् ॥ ४३ ॥

आपाटलाधरपुटान्तविराजमान-
दंष्ट्रामहःप्रसरशारशरीरकान्तिम् ।
सन्ध्याम्बुदान्तरितमध्यसुधामयूख-
रेखाभिराममिव वासवनीलशैलम् ॥ ४४ ॥

सङ्ग्रामकेलिपरिघट्टनभग्नमग्न-
दिग्दन्तिदन्तकृतमुद्रभुजान्तरालम् ।
छायात्मना प्रतितरङ्गविराजमान-
शीतांशुमण्डलसनाथमिवाम्बुराशिम् ॥ ४५ ॥

निश्रेयसःप्रणयिनीं पदवीं निरोद्धुं
त्रैलोक्यपापपरिपाकमिवात्तरूपम् ।
सूर्येन्दुपावकमहांसि तपोबलेन
जित्वा यथेच्छमभिषिक्तमिवान्धकारम् ॥ ४६ ॥

सोऽपि प्लवङ्गमभिवीक्ष्य समीरपुत्रं
चित्रीयमाणहृदयः पिशिताशनेन्द्रः ।
कैलासशैलचलनागसि शापदायी
नन्दीश्वरः स्वयमुपागत इत्यमंस्त ॥ ४७ ॥

ततः प्रहस्तेन विहितविविधानुयोगः प्रत्यभाषत रावणं मारुतिः ।

अयमहमहर्पतिकुलतिलकस्य सत्यसन्धस्य पितृनियोगसमुपगत-वनवासनिरतस्य शूर्पकारातिबाधितशूर्पणखाप्राप्तवैरूप्यकुप्यत्खरप्रमुख-निशिचरबलपलालजालकल्पान्तानलकल्पशिलीमुखस्य कपटहरिणहनन-

समयपरिमुषितदारान्वेषणसञ्जातसुग्रीवसख्यस्य समुत्खातवालिकण्टकस्य दुर्वृत्तक्षत्रवंशवनपवनसारथेस्तपोनिधेर्जामदग्न्यस्य, भुजबलावलेपलोपहेतोः श्रीमतो दाशरथेर्दूतोऽहं सीतामार्गमार्गणाय दिशिदिशि तपनतनयप्रेषितानां वानराणामेकतमः समुद्रलङ्घनजङ्घालस्तव नगरप्रमदवनसीमनि रघुवरधर्मदारान्प्रणम्य प्रतिष्ठासुर्मदीयमागमनं प्रकाशयितुं प्रमथिताशोकवनिकानोकहनिवहस्त्वद्दर्शनकुतूहलेन केवलमनुभूतनैर्ऋतद्धतातन्तुपंनहनस्तत्र परिसरमुपासरम् ।

आनाकलोकपरिकीर्तितसच्चरित्र-
मत्रोपरुद्ध्य रघुवंशपतेः कलत्रम् ।
वैतानवेदिजनितं पवमानबन्धुं
वस्त्रेण बद्धुमविनीत कथं यतेथाः ॥ ४८ ॥

किञ्च ।

प्रेङ्खन्ती पिशिताशया रणमुखे सौमित्रिपत्रिक्षतं
त्वद्गात्रं परितः पतत्रिपरिषच्छत्रच्छविं मागमत् ।
द्राक्पौलस्त्य पुलस्त्यवंशविलये सम्भाविते त्वत्कृते
क्रान्तानां नयनान्तवान्तसलिलं मा भून्निवापोदकम् ॥ ४९ ॥

बद्धादरोऽपि परदारपरिग्रहे त्व-
मिक्ष्वाकुनायककलत्रमनार्य मा गाः ।
वाताशनोऽहमिति किं विनतासुतस्य
श्वासानिलाय भुजगः स्पृहयालुतालुः ॥ ५० ॥

बाहुचन्दननिषङ्गकोटरादुद्धृतो रघुपतेः शरोरगः ।
प्राणवायुमविनीत तावकं कालयापनमपास्य पास्यति ॥ ५१ ॥

किं बहुना ।

मायामृगे समरनाटकसूत्रधारे
शाखामृगे च भवतः प्रतिकूलवाले ।
दृष्टोद्यमस्य रघुनायकसायकस्य
मुक्त्वा प्रणामकवचं कवचं किमन्यत् ॥ ५२ ॥

एवं निशम्य कुपितः पिशिताशनेन्द्रः
प्राणानमुष्य हरतेति भटानवादीत् ।
आजन्मशुद्धमतिरत्र विभीषणस्तं
दूतो न वध्य इति शास्त्रगिरा रुरोध ॥ ५३ ॥

रावणोऽपि विभीषणभाषणमङ्गीकृत्य 'प्लवङ्गानामङ्गेषु लाङ्गूलमेव वरम् । तदेव कार्पासवाससा संवीतं वह्निसात्कृत्य चत्वरे चत्वरे घोषानुद्घोष्य सप्रहारं नगरं परितः सञ्चारयत' इति राक्षसानादिदेश ।

तेषु तथा कुर्वाणेषु ।

निर्णयाविषयमस्य वालतः कर्णिकारनिकुरुम्बकर्बुरः ।
निर्निमेषगणभाग्यसञ्चयादुन्मिमेष भगवानुषर्बुधः ॥ ५४ ॥

एतद्वृत्तान्तमारक्षिकराक्षसीगणगर्वोदीर्णवर्णितमाकर्ण्य दूयमानमानसा जानकी हुताशनमुपस्थाय 'शीतो भव हनूमतः' इति प्राञ्जलिः प्रार्थयत ।

घोरस्य राघवकलत्रतपोमयाग्ने-
र्मा भूवमिन्धनमहं क्षणमित्यवेत्य ।
शैत्यं वितत्य दहनः पवमानसूनो-
र्वालाग्रसीम्नि मणिदीप इवावतस्थे ॥ ५५ ॥

तदनु पवनतनयोऽपि पुरमिदं न खलु सुव्यक्तं नक्तमालोकयम् । तस्मादनलसाक्षिकमेव पुरमखिलमालोकयामि इति यामिनीचरगणं परिचित-तोरणपरिघेण जघान ।

सीताभिधानकमलां प्रभवे प्रदातुं
लङ्कार्णवं क्षुभितसैन्यतरङ्गभीमम् ।
वेधा ममन्थ किल रज्जुभुजङ्गराज-
भोगावृतेन पवनात्मजमन्दरेण ॥ ५६ ॥

अथ दह्यमानायां लङ्कायाम् ।

रक्षःस्त्रीवदनारविन्दरजनीं विश्वम्भराबर्हिणी-
वर्षारम्भदशां दशाननयशःकादम्बकादम्बिनीम् ।
वैधव्योचितवेषनिश्चितमनोलङ्कावधूटीजटां
वैदेह्यास्त्रिजटासमां समकिरद्धूम्यां हनूमान्दिवि ॥ ५७ ॥

अपिच ।

एतद्विक्रमवीक्षणेन जनितामानन्दबाष्पोद्गतिं
रक्षोनाथभयात्पिधातुमनसा विद्याधराणां मुदा ।

व्याजव्याहृतये यथा परिणमेद्धूम्या तथोज्जृम्भते
स्वर्लोकेऽपि कलिन्दशैलतनयाकल्लोलशङ्कावहा ॥ ५८ ॥

आदौ नीलांशुकश्रीस्तदनु मरकताबद्धनीवीविभूतिः
कस्तूरीपङ्कभङ्गी क्षणमपि विकचेन्दीवरस्रक्सपत्नी ।
पश्चात्स्निग्धाञ्जनाभा जघनकुचकटीकण्ठनेत्रेषु जाता
दिक्कान्तानां तदानीं दशमुखनगरीदाहसम्भूतधूम्या ॥ ५९ ॥

हा तात हा जननि हा सुत हा सहाय
हा पौत्र हा प्रियसखि क्व नु हा हतोऽस्मि ।
इत्यादि पौरपरिदेवनभारवाग्भि-
राधूरि रावणपुरी शिखिना परीता ॥ ६० ॥

यैर्वृन्दारकसुन्दरीजनमुखे नीराजनं निर्मितं
निर्मेघे गगनेऽपि यैर्विरचिता सौदामिनीसंहतिः ।
ते द्वित्राण्यपि वासराणि न गता निर्वाणमौर्वानल-
ज्वालाडम्बरमम्बुधौ विदधिरे वालानलोद्यत्कणाः ॥ ६१ ॥

आदीप्यमानपवनात्मजवालसङ्गा-
दङ्गारशेषविभवामवलोक्य लङ्काम् ।
व्योम्नि स्थिता निशिचराः स्वगृहाणि नूनं
निर्वापयन्त इव नेत्रभवैः पयोभिः ॥ ६२ ॥

चक्रे शक्रजिदाज्ञया रणमुखे यत्कर्म रक्षोगण-
स्तत्कर्तुं क्षणदाचरक्षितिभुजा युक्तोऽप्यशक्तो भवेत् ।
सप्तार्चिश्च हनूमता परिचितः लङ्कामधाक्षीद्यथा
तत्पित्रा मरुता युतोऽपि न तथा दाहक्रियायां पटुः ॥६३॥

तस्मिन्हनूमदरणिप्रभवे हुताशे
शुद्धिं विधाय पतिमेव समेतुमैच्छत् ।
लङ्केश्वरेण रणकेलिकुतूहलेन
बाहोर्बलादपहृता सुरराजलक्ष्मीः ॥ ६४ ॥

वाचामिदानीं किमु विस्तरेण लङ्कापुरीं रावणबाहुगुप्ताम् ।
काकुत्स्थदूतोऽयमुपेत्य चक्रे कृतान्तदूतस्य सुखप्रवेशाम् ॥ ६५ ॥

पौलस्त्यपातकिसमागमजायमान-
मेनः पुनान इव वानरयायजूकः ।
निर्वर्तिताक्षविजयो निजवालवह्नौ
हुत्वा पलाशसमिधः सुगतिर्बभूव ॥ ६६ ॥

लङ्कादाहेऽप्यनार्ता रघुपतिदयितां चारणोक्त्या विदित्वा
सानन्दस्तां प्रणम्य प्रतिगमनविधौ प्राप्य तस्या नियोगम् ।
आरुह्यारिष्टशैलं निधिमपि पयसां स्वैरमुत्तीर्य वेगा-
च्चक्रे गत्वा महेन्द्रं प्लवकुलपतीन्पूर्णकामान्हनूमान् ॥ ६७ ॥

अथ यथार्हं सैन्याधिपान्संमान्य मारुतिस्तैरनुयुक्तः स्ववृत्तान्तमखिलमाख्यातवान् । तदनु पवनतनयवचनमुदिता वानरवरूथिनी यूथनाथानुयाता तद्दर्शनजनितमानन्दमानन्दशरधौ दाशरथौ सुग्रीवे च संविभज्येव विवक्षितुमहमहमिकया धावन्ती मध्येसरणि दधिमुखकृतावनं मधुवनं हनूमदनुमत्याभिभूय मधुपानसुखमनुबभूव ।

अथाब्रवीद्गिरिवरतुङ्गमङ्गदं
कृताञ्जलिर्दधिमुख एष रोषवान् ।
वलीमुखान्मधुभजने शिलीमुखा-
न्भवानिमान्झटिति निवारयेदिति ॥ ६८ ॥

अयमप्येनमवोचत् ।

दशमुखपुरमध्ये वीक्षिता मैथिलीति
श्रवणमधु वितीर्णं येन वीरेण मह्यम् ।
दधिमुख यदि सोऽयं भाषते को निरुन्ध्या-
न्मधु पिबतु यथेच्छं वाहिनी वानराणाम् ॥ ६९ ॥

तदनु भयवशसमुपगतदधिमुखवचनविदितमधुवनकदनपरिगणितजनकदुहितृदर्शनजनितप्रमदभरभरितस्तपनतनयस्तत्र तनुविकृतिमतनुत दधिमुखागमननिमित्तसंपत्तिम् ।

आरुह्याद्रिमथावरुह्य विपिनान्यासाद्य नानाफला-
न्यास्वाद्य प्लुतमारचय्य वदनैरापाद्य वाद्यक्रमान् ।

आलिङ्ग्य द्रुममक्रमं मदवशादाधूय पुच्छच्छटा-
मारादाविरभूदहंप्रथमकापीना कपीनां चमूः ॥ ७० ॥

निद्राक्षयादरुणितेन समीरपुत्रः
सौमित्रिनेत्रयुगलेन निपीयमानः ।
चूडामणिं करतले कलयन्ववन्दे
पादारविन्दयुगलं भरताग्रजस्य ॥ ७१ ॥

अक्लेशसम्भूतगतागताभ्यां विस्तीर्णविस्तीर्णमहार्णवोऽपि ।
आनन्दसिन्धौ पृतनासमक्षमक्षस्य हन्ता नितरां ममज्ज ॥ ७२ ॥

आनीतचूडामणिसन्निधानादाविःप्रमोदेन रघूद्वहेन ।
तत्रानुयुक्तः पवनात्मजन्मा विज्ञापयामास कृतप्रणामः ॥ ७३ ॥

लङ्कापुरोपवनसीम्न्यथ राजपुत्री-
मालोकयं निशिचरीगणबाध्यमानाम् ।
केनापि पातकवशेन सुपर्णलोके
बन्दीकृतामिव भुजङ्गमराजकन्याम् ॥ ७४ ॥

देव्यास्त्वदीयान्वयकीर्तनेन त्वन्मुद्रया च व्यपनीय शोकम् ।
वार्तामभिज्ञानमयीमयाचं प्रस्थातुकामः परिपूर्णकामः ॥ ७५ ॥

ब्रह्मास्त्रवित्रस्तजयन्तकृत्यां कथामभिज्ञाप्य वने प्रवृत्ताम् ।
चिरं रुदन्त्या जनकेन्द्रपुत्र्या चूडामणिः प्रेषित एष तुभ्यम् ।।७६।।

किं बहुना ।

देव तस्याः प्रतिष्ठास्नुनस्नुनाशैकपालितान् ।
मुद्रयित्वा प्रपन्नोऽहं तवाभिज्ञानमुद्रया ॥ ७७ ॥

इति श्री विदर्भराजविरचिते चम्पूरामायणे
सुन्दरकाण्डः समाप्तः ।